

**Hjemmeeksamen i SOS 1001;
introduksjon til sosiologi.
Våren 2003.**

**Multikulturelle dilemmaer – beskyttelse av utsatte
grupper eller individuelle plikter og rettigheter?**

”Når det gjelder tiltaltes vurderingsevne spesielt, må det legges vekt på at han opprinnelig er utlending. Han er født i Midt-Østen og bodde der sine første ti leveår. Han kom til Norge i 1990. Retten finner at hans språkforståelse dårligere enn man kan forvente etter å ha bodd 12 år i Norge. Det må også legges til grunn at det er vanskeligere for ham å tolke utseendet på en norsk kvinne enn det vil være for en innfødt nordmann. (...)

Lagmannsretten har vært i betydelig tvil, men har funnet at det ikke med tilstrekkelig grad av sikkerhet kan slås fast at tiltalte forsto eller måtte forstå at fornærmede var utviklingshemmet, og at dette var grunnen til at han oppnådde seksuell omgang med henne. (...) Retten legger vekt på ulikhetene i kulturell bakgrunn, tiltaltes unge alder og manglende livserfaring som forklaringsgrunner for at han kan ha misoppfattet situasjonen.

Etter rettens vurdering må det etter dette legges til grunn at tiltalte manglet det nødvendige forsett for å kunne domfelles for overtredelse av straffeloven § 193 annet ledd. Tiltalte må således bli å frifinne for straffekravet.”¹

Utdraget er hentet fra Eidsivating lagmannsretts frifinnelse 17. januar 2003 av en taxisjåfør som var siktet for å ha utnyttet en psykisk utviklingshemmet kvinne seksuelt. Rettens begrunnelse var blant annet tiltaltes kulturelle bakgrunn og manglende norskkunnskaper.

Denne saken illustrerer problematikken som kan oppstå når en med minoritetsbakgrunn skal dømmes etter norsk lov. I hvilken grad skal man bli vurdert ut fra sin tilhørighet i en sosial kategori som etnisk gruppe? Når en kulturs skikker bryter med en annen kulturs normer, kompliseres situasjonen. Skal man godta minoritetens kulturelle standarder selv når disse ikke er i samsvar med majoritetens kulturelle og moralske normer? Alle som bor i Norge har en rekke sivile, politiske og sosiale rettigheter, i tillegg til å være beskyttet av menneskerettighetene. Dessuten plikter alle å følge norsk lov og å betale skatt, for eksempel. I tilfeller hvor kulturelle tradisjoner utfordrer disse rettene og pliktene, må det tas stilling til hva som skal beskyttes; minoritetsgruppens tradisjon eller individuelle plikter og rettigheter.

Rettens begrunnelse vakte sterke reaksjoner blant allmennheten, i innvandremiljøer, interesseorganisasjoner for psykisk utviklingshemmede og i taximiljøet, og dette kom klart til

¹ Utdrag fra Eidsivating lagmannsretts dom, 17.01.2003; <http://www.lovdata.no/lr/lre/le-2002-00503.html>

uttrykk gjennom media. Er disse reaksjonene et uttrykk for at forskjellsbehandling er illegitimt når det gjelder kulturell bakgrunn?

Både frifinnelsens ordlyd og medias reaksjon vitner om at kultur og etnisitet er sentrale temaer i debatter om identitet og tilhørighet i et multikulturelt samfunn.

Dilemma: Hva skal tolereres?

Sosialitet er et vesenstrekk ved mennesket; vårt samfunn fungerer i stor grad på grunn av samhandling, og vi danner oss fellesskap hvor vi får uttrykk for tanker, følelser og behov. Vi grupperer oss, danner referansegrupper og føler tilhørighet. Den amerikanske sosiologen William Graham Sumner brukte begrepene *inngruppe* og *utgruppe* om differensieringen som oppstår mellom oss selv og vår gruppe, og de andre. Ved å definere et ”vi” (inngruppe) og et ”de andre” (utgruppe), definerer man sin tilhørighet. Et produkt av differensieringen er polarisering og etnosentrisme, i følge Sumner (Østerberg 2001:29).

I multikulturelle samfunn lever grupper med ulike kulturer² side om side, og spørsmål om tilhørighet og identitet er sentralt og noen ganger problematisk. Ulikhet kommer til syne gjennom utseende og ulik atferd. Problemet oppstår når en minoritetsgruppe handler slik at det bryter med majoritetens normer og moral. Hva skal tolereres? Hvor går grensen?

I samhandling med andre vil vi gjerne forstå den andres handling. Hvis noen bryter med det ”vanlige”, med en norm, forklarer vi gjerne dette med personenes situasjon, kultur eller skikk; vi alminneliggjør handlingen, gir den legitimitet. I et multikulturelt samfunn er dette nødvendig for i det hele tatt å kommunisere på tvers av grupperingene; samhandling og moralske henvendelser forutsetter en viss forståelse. Allikevel; dette lar seg ikke alltid gjøre. Søskenbarnekteskap, omskjæring av kvinner og æresdrap er aktuelle temaer som er oppe til debatt i Norge i dag. Det går en grense for hva som aksepteres, men det er ofte vanskelig å vite hvor denne grensen skal gå (når vi ser bort fra brudd på norsk lov).

Tord Larsen (1979) beskriver hvordan våre moralske prinsipper lager dilemmaer fordi de er i strid med hverandre når vi skal ta stilling til fremmede kulturers brudd på våre normer. Dilemmaet er som følger: hvis vi blander oss inn i andres kultur, bryter vi med prinsippet om

² Kultur kan ofte være et diffust begrep som man legger ulike meninger i. Kultur kan her defineres som de verdier, regler og normer som overføres fra en generasjon til en annen, og som endres over tid før den føres videre til neste (Brochmann, 2003:15). Kultur dannes og endres gjennom samhandling i et kollektiv.

at handlingers moralske kvalitet er relativt til kulturens egne moralnormer, det vil si at man skal dømme en kultur ut fra dens egne premisser. Hvis man derimot ikke blander seg inn, men aksepterer at en gruppe bryter med majoritetens normer og moral, ekskluderer man de handlende fra det moralske fellesskapet ved å uttrykke at de ikke rammes av samfunnets sanksjoner på normbrudd.³

La meg illustrere: Ved tvangsekteskap (som for øvrig må skilles fra arrangert ekteskap generelt) kan jeg som nordmann tenke som så at det er umoralsk å tvinge datteren sin til å gifte seg med en hun ikke elsker, eller hvis det er søskenbarneekteskap, at det er uetisk og rett og slett feil. Alternativt kan jeg tenke at ”ja, ja, det er slik de gjør det der de kommer fra”. Jeg vil gjerne være forståelsesfull. Allikevel kan altså min forståelse skape et skille mellom de som forventes å følge majoritetens normer, og de som ikke gjør det.

Ved brudd på norsk lov skal lovbrøyteren dømmes uansett kulturbakgrunn, og man kan ikke se bort fra lovbruddet. Likevel kan man ta hensyn til etnisiteten og kulturens skikker ved å legge dette som en formildende årsak, enten fordi lovbruddet kom som en følge av kulturen, eller fordi man som innvandrer har vanskeligere for å forstå hvordan det norske samfunnet fungerer.⁴ Dette var tilfellet i saken med taxisjåføren.

Rettens avgjørelse står i kontrast til publikums reaksjon:

”At integrasjonsgrad skal legges til grunn i utmåling av skyldspørsmål og straff i kriminalsaker, er en praksis som ikke må få rettslig aksept og fotfeste i Norge. Det er et signal vi finner grunn til å ta avstand fra. I en tid med økende kriminalitet i miljøer med innvandrerbakgrunn er det uhyre viktig å unngå signaler som åpenbart virker mot sin hensikt. Lagmannsrettens dom strider imidlertid etter vår oppfatning mot alle kriminalpolitiske målsetninger i samfunnet. Derfor må denne dommen ikke bli stående. Vi vil oppfordre Oslo statsadvokatembede til å bringe saken inn for rikets høyeste domstol som en prinsippsak.”

Av Aslam Ahsan, leder for Ressurssenter for pakistanske barn (Aftenposten 27.01.03)

I sitatet ovenfor uttrykker Aslam Ashan en frykt for resultatet av rettens vektlegging av etnisitet og integrasjonsgrad. En slik politikk kan ha alvorlige følger; økt kriminalitet i

³ Tord Larsen beskriver dette som en strid mellom våre kulturellevistiske og universalistiske teser.

⁴ Såkalte ”nasjonale spesifikke kunnskaper” (Brochmann; Aftenposten 2003)

innvandrer miljøene, en marginalisering av rettssystemet og en ekskludering av innvandrere fra det moralske fellesskapet.

Her ser vi hvordan dilemmaet henger over oss: en persons forutsetninger for å være bevisst et lovbrudd skal tas i betraktning, og mange faktorer teller med her, for eksempel alder og evnenivå. Taxisjåførens manglende norskkunnskaper kan ha svekket hans evnenivå, men idet ulikhet blir avgjørende – i denne sammenheng i en rettssak – definerer man ikke da inn- og utgrupper? Dette kan ses på som en reproduksjon av samfunnets grupperinger; ved å ekskludere noen fra det moralske fellesskapet, holdes de utenfor inngruppen. Det er en fare for stigmatisering, som i seg selv er ekskluderende fordi det sier noe om forskjellene mellom ”vi” og ”de andre”, og fordi man lett tenker at gruppen, fremfor enkeltpersonen, er den handlende. På en annen side kan tiltalen være en sanksjon i seg selv, og kan muligens være nok til å vise veien inn i fellesskapet (inngruppen).

Retten må forholde seg til norsk lov. I denne saken brukte retten etnisitet som formildende årsak, og tiltalte og hans gruppe ble beskyttet mot loven, til en viss grad. Er denne avgjørelsen et resultat av det norske samfunnets struktur og innvandringspolitikk?

Overgangen fra *assimilasjon*⁵ som rådende ideologi og strategi overfor innvandrere og samer til *integrasjon*⁶ på 70-tallet, har medført et mer kultur- og verdipluralistisk syn på samfunnet (Brochmann, 2003). Nå har innvandrere andre muligheter og forutsetninger for tilpassing fordi ideologien åpner for at innvandrere kan beholde sine verdier og tradisjoner, og de blir integrert i samfunnet som etniske *grupper* ved at staten tilrettelegger for flere ulike kulturer i de offentlige institusjonene.

Grete Brochmann forklarer hvordan integrasjonspolitikken påvirker samfunnsborgerskapet: Den liberale naturaliseringspolitikken åpner for ”del-borgerskap” (Brochmann, 2002:56-78) hvor du kan ha statsborgerskap uten å være medborger, det vil si uten å føle sosial tilhørighet eller delta i samfunnet, for eksempel gjennom politisk deltakelse. Det

⁵ Med assimilering menes en prosess der de som kommer utenfra som enkeltindivider vokser inn i et gitt kulturelt fellesskap (inngruppe), de tilegner seg gradvis fellesskapets normer og verdier, og blir ideelt sett ett med fellesskapet, uten å skille seg vesentlig ut. Problemet med assimilasjon som politikk er at det lett blir nødvendig å bruke tvang, og på 60- og 70-tallet ble ikke denne strategien lenger legitim.

⁶ Integrasjon kan generelt sett handle om hvordan sosialisering bidrar til å skape sosialt samhold og samfunnsmessig stabilitet. I migrasjonslitteraturen blir integrasjon (i motsetning til assimilasjon) brukt til å betegne en politikk hvor man tar utgangspunkt i at samfunnet er delt opp i forskjellige grupper, som står i forhold til helheten. (Brochmann; 2003:20.)

omvendte blir også mulig; du kan være medborger uten å ha statsborgerskap. Internasjonale rettigheter (menneskerettighetene) gir beskyttelse til både individer og grupper, uansett norsk statsborgerskap.

Integrasjonspolitikken og internasjonale rettigheter gjør det altså mulig å bosette seg i et annet land uten å ha ambisjoner om å tilpasse seg kulturelt. Slik kan man si at integrasjonspolitikken definerer og opprettholder inn- og utgrupper i det norske samfunnet. Sett med et strukturalistisk syn, er taxisjåføren - med sin minoritetsbakgrunn - bundet av samfunnsstrukturen fordi den plasserer han i en utgruppe og former hans handlinger, og han kan sånn sett ikke skyldes. Dette kom til syne i rettens begrunnelse.

Samtidig ligger det en tvetydighet, nærmest et paradoks, i politikken: integrasjon åpner for ulikhet i kultur, tradisjoner og valgfri grad av deltakelse, allikevel sier Stortingsmelding 39 fra 1987/88 (Brochmann, 2002:73) at innvandrere har *plikt til å delta* og ikke stille seg utenfor samfunnet. Norske myndigheters normative grunnlag er tilsynelatende et likhetsprinsipp, som muligens taler mer for assimilasjon, mens i praksis er strategien integrasjon som åpner for pluralisme og ulike samfunnsborgere. Her ligger det multikulturelle samfunnets dilemma: Skal pluralisme eller likhet fremmes?

Det kan se ut som om at publikum og media taler for at likhet skal fremmes, som i likhet for loven. For i hvor stor grad er du egentlig styrt av din tilhørighet i en gruppe eller samfunnets struktur? Hva med individets valgfrihet og ansvar? Da retten frikjente taxisjåføren, fratok de samtidig den psykisk utviklingshemmede kvinnen hennes rett til beskyttelse. Hun er både et offer og en del av en utsatt gruppe. Hvor mye skal man ta hensyn til kulturbakgrunn?

Denne problemstillingen er vel så sentral i konflikter som ikke trekkes inn i rettsalen, som mindre synlige normbrudd som oppstår i det daglige i et multikulturelt samfunn. Unni Wikan har engasjert seg i samfunnsdebatten i forbindelse med æresdrap og andregenerasjonsinnvandreres ofte konfliktfylte forhold til identitet og tilhørighet. Hun er skeptisk til multikulturalisme som en måte å organisere samfunnet på⁷, og sier at man *ikke* må respektere all kultur, tvert imot er det ofte nødvendig å uttrykke sin motstand overfor en kultur for å respektere enkeltindividet (Wikan, 2002:69-88). Vår identitet er ikke bare knyttet til en bestemt gruppe, men er situasjonsavhengig, og vår tilhørighet i en etnisk gruppe må derfor ikke skygge over enkeltpersonens stilling, rettigheter og plikter.

⁷ Multikulturalisme betegner en måte å organisere samfunnet på, med det mål å likestille alle ulike kulturer i et samfunn. Multikulturalisme er dermed tett forbundet med pluralisme; en tilstand hvor etniske grupper et atskilt, men likestilt. (Macionis & Plummer, 2002:675-676)

Unni Wikans bidrag er viktig; hun taler i stor grad medias og publikums sak, deriblant Aslam Ashans, og setter enkeltindividet med sine rettigheter og plikter i fokus. Men jeg spør meg; er det så enkelt i praksis? Kan man bare se bort fra en persons kulturelle bakgrunn?

Her kan vi se et skille mellom de som fokuserer på de utsatte som grupper eller som enkeltindivider. Mens Brochmann er opptatt av dilemmaene som oppstår som resultat av politisk ideologi, tvetydighet og struktur (altså på makronivå), og på hvordan dette påvirker samfunnsgrupper, setter Wikan et fokus på aktørplanet (mikronivå). Spørsmålet om identitet blir sentralt her; i hvilken grad styrer din gruppetilhørighet deg? ⁸

Dilemmaet består

Det er vanskelig å komme med noe rett og galt her. Enhver sak er kontekstavhengig . Taxisjåføren ble frikjent med blant annet ulikhet i kultur - som la grunnlag for manglende sosial kunnskap - som begrunnelse. Likevel *fikk* hans atferd og brudd på norske lover og normer en sanksjon i form av en rettssak.

Spørsmål om legitimitet er sentralt. Beskyttelse av grupper er ikke alltid legitimt fordi det kan fordre en forskjellsbehandling og kan frata enkeltindivider sine plikter, beskyttelse og rettigheter. Å se bort ifra kulturelle ulikheter er også problematisk fordi det fratår minoritetsgruppers rett til eget livssyn, egne tradisjoner og egne verdier. Det kan likevel se ut som at det å bruke kultur i en begrunnelse blir oppfattet som et normbrudd. Grunnen er kanskje at det er så vanskelig å definere tilhørighet og identitet i et multikulturelt samfunn. Det *er* virkelig et dilemma.

Kanskje løsningen er å tenke nytt? Brochmann beskriver hvordan samfunnsborgerskapet splittes opp; kanskje fremtidens borgerskap blir løsere og mer udefinert enn vi hittil er vant til, kanskje dette er en nødvendig utvikling og et resultat av internasjonaliseringen? Nasjonalstaten blir mindre viktig og rettigheter går på tvers av landegrensene. Nye situasjoner og tilstander krever ofte nye ordninger for å fungere.

⁸ Dette minner om Durkheims teori om ulike typer samhold innen grupper; Durkheim bruker begrepene *mekanisk- og organisk solidaritet* for å skille de to typene. I den førstnevnte er det kollektivet som bestemmer medlemmenes atferd gjennom en kollektiv bevissthet, mens medlemmene har selvstendig mening og evne til å ta egne beslutninger i samfunn med organisk solidaritet. (Østerberg 2001:31-33) Durkheims beskrivelser av mekanisk- og organisk solidaritet er idealtyper, i virkeligheten finner vi ulike grader av samhold i grupper.

For å tenke nytt må spørsmålet tas opp til debatt. Sverige kan kanskje her gå fram som et eksempel. En ny svensk rapport konkluderer med at den svenske integrasjonspolitikken, som i enda større grad enn i Norge har vært liberal, har mislykkes (Aftenposten 2003). Rapporten presenterer ingen klare alternative strategier, men viser at det er på tide å tenke nytt i integrasjonspolitikken. En ny integrasjonspolitik vil få innvirkning på spørsmålet om hvorvidt man skal beskytte utsatte grupper eller individuelle plikter og rettigheter.

Kilder

Album, Dag. (1996) *Nære fremmede. Pasientkulturen i sykehus*, TANO A.S.

Ahsan, Aslam. (2003) ”Integreringsgrad må ikke være avgjørende for retten”, *Aftenposten* side 9, 27.01.2003.

Brochmann, Grete. (2002) “Kap. 2: Statsborgerskap, medborgarskap og tilhørighet”, i (Red.) Brochmann, Borchrevink & Rogstad. *Sand i maskineriet. Makt og demokrati I det flerkulturelle Norge*, Gyldendal Akademisk.

Brochmann, Grete. (2003) ”lykksalighetens rike og den nye etniske forstyrrelsen. Innvandring og det flerkulturelle Norge” , i (Red) Frønes & Kjølstrød, *Det norske samfunn*, Gyldendal Norsk Forlag.

Brochmann, Grete. (2003) ”Integrasjonen som slo feil”. *Aftenposten*, kronikk 15.02.2003.

Eidsivating lagmannsrett, (17.01.2003) <http://www.lovddata.no/lr/lre/le-2002-00503.html>

Larsen, Tord. (1979) “Er alle stygge andunger egentlig svaner?”. *Antropologinytt nr 2, 1979*. Sosialantropologisk forening, Oslo.

Macionis, John J og Plummer, Ken. (2002) *Sociologi. A Global Introduction*, 2.utgave, Pearson Education Limited.

Statistisk sentralbyrå. (2002) *Innvandring og innvandrere 2002*, http://www.ssb.no/emner/02/sa_innvand/

Wikan, Unni. (2002) ”Part III: The Politics of Culture”. *Generous Betrayal. Politics of Culture in the New Europe*. University of Chicago Press.

Østerberg, Dag. (1997) *Sosiologiens nøkkelbegreper*. 5.utgave, Cappelen Akademisk Forlag.

Alle kilder i denne oppgaven er oppgitt.